

Brigita Kričaj Korelc

Osnovna šola Gustava Šiliha Velenje

NADSTANDARDNI OBOGATITVENI PROGRAM SPODBUJANJE RAZVOJA NADARJENIH UČENCEV OSNOVNE ŠOLE GUSTAVA ŠILIIHA VELENJE

V Evropi in svetu narašča zavedanje o potrebah najbolj sposobnih posameznikov, narašča število združenj znanstvenikov in strokovnjakov, ki se ukvarjajo s problemi nadarjenosti pa tudi združenj nadarjenih, njihovih staršev in učiteljev. V Sloveniji še nimamo nacionalnega programa odkrivanja in spodbujanja razvoja nadarjenih otrok in mladostnikov, vendar se nikoli prej ni namenjal toliko pozornosti nadarjenim otrokom in pomembnosti spodbujanja razvoja nadarjenih kot ravno v času priprave na devetletno osnovno šolo. Načrtno spodbujanje razvoja nadarjenih otrok je zakonsko opredeljeno v novem Zakonu o osnovni šoli. Osnovna šola mora za izvajanje osnovnošolskega programa zagotoviti strokovne delavce za pripravo, izvedbo in evalvacijo programov za nadarjene učence. Posebno nadarjenim učencem mora prilagoditi metode in oblike dela ter jim omogočiti vključitev v dodatni pouk in druge oblike individualne ali skupinske pomoči. Z jasno umeščenostjo nadarjenih učencev v zakonodajo se je pojavila potreba po načrtnem razvijanju programov spodbujanja njihovega razvoja, ki bi bili primerni za izvajanje v slovenskih osnovnih šolah. Na podlagi razpisa razvojnega projekta Spodbujanje razvoja nadarjenih učencev osnovne šole je bila med petimi slovenskimi osnovnimi šolami izbrana tudi OŠ Gustava Šiliha Velenje. V šolskih letih 1998/99 in 1999/2000 smo v projektni nalogi razvili svoj program dela z nadarjenimi učenci.

V prispevku bom predstavila nadstandardni obogatitveni program dela z nadarjenimi učenci, evalvacijo programa ter povzetke ugotovitev evalvacije.

NADSTANDARDNI OBOGATITVENI PROGRAM ZA NADARJENE UČENCE

V svetu (in tudi pri nas) se uveljavljajo tri osnovne oblike dela z nadarjenimi učenci v okviru *šolskega sistema*:¹ akceleracija, ločevanje, izločevanje, obogatitev.

Akceleracija vsebuje: zgodnejši vstop v šolo, preskok razreda, hitrejše obvladovanje snovi itn. Je dolgoročna pomoč nadarjenemu učencu. Učenec pride do zahtevnejših in pedagoško spodbudnejših okoliščin. Seveda ima akceleracija prednosti in pomanjkljivosti, na katere moramo biti še posebno pozorni. Akceleracijo je treba vaditi strokovno in timsko.

Ločevanje oz. izločevanje vsebuje homogeno razvrščanje (posebni razredi, grupiranje po vrstah sposobnosti, grupiranje po šolskih predmetih, poletne šole, sobotne šole).

V okviru *obogatitve* (enrichment) so nadarjeni učenci deležni dodatnih aktivnosti in vsebin (izobraževalni programi v majhnih skupinah znotraj razreda, raziskovalni projekti, vključevanje v znanstvene ali druge interesne skupine).

Vse tri oblike dela z nadarjenimi učenci se razlikujejo, a hkrati tudi prepletajo. Obogatitev in ločevanje ne vsebujeta le goli »več«, marveč tudi hitrejši tempo in poglobljanje. Tudi akceleracija vsebuje več kot golo »hitenje«, namreč tudi razširjeno in poglobljeno obravnavo učne vsebine. V ozadju teh modelov so šola, starši in razne institucije zunaj šole, ki delujejo povezano.

V tujini se vedno bolj uveljavljajo tako imenovane »sobotne šole«. V Hamburgu imajo v okviru tamkajšnje univerze sobotno šolo za matematično nadarjene osnovnošolce. Podobne »sobotne šole« vpeljujejo tudi v drugih državah.

Ob pripravljanju programov za nadarjene učence pa ne smemo zanemariti rednega pouka. Pomembno je, koliko je za te namene izrabljen redni pouk in z njim povezano učno delo, kajti v šoli preživijo učenci velik del svojega časa. Zmotno je pričakovati, da bo za nadarjene narejeno dovolj, če jim ponudimo program, ki se bo odvijal zunaj pouka in ga bo izvajal »nekdo drug«. Najpomembnejši način pospeševanja razvoja nadarjenih je namreč kakovosten pouk, ki omogoča učencem optimalni napredek. Aktivnost učencev pri

¹ Bezić, T., Strmčnik, F., Ferbežer, I., Jaušovec, N., Dobnik, B., Artač, J., Bragato, S., Nanut Brovč, N., Pahor, N., Skrt Leban, N.: *Nadarjeni, šola, šolsko svetovalno delo*. ZRSŠ, Ljubljana, 1998, str. 55–56.

pouku je osnovni pogoj, da učitelj sploh opazi nadarjenost pri učencu in jo smiselno uporabi.²

V okviru razvojnega projekta smo na Osnovni šoli Gustava Šiliha Velenje razvili svoj program dela z nadarjenimi učenci. Pri oblikovanju programov za nadarjene smo upoštevali naslednje pogoje (George, 1997)³:

- da izbrana metoda dovolj poudarja razvijanje višjih miselnih procesov,
- da je metoda dovolj fleksibilna in odprta, da otroku omogoča svoj tempo razvoja,
- da zagotavlja učno okolje, ki daje otroku hkrati čustveno varnost in intelektualne izzive,
- da izbrana metoda ne bi otroka odtujila od vrstnikov ali škodljivo vplivala na nadaljnje učenje, ki bi lahko zaradi ponavljajočih se vzorcev pripeljala do dolgočasja,
- da izbrana metoda daje prednost procesu po meri otroka.

Uvedli smo nadstandardni obogatitveni program za nadarjene učence tretjih, petih, šestih, sedmih in osmih razredov. Program ni sestavni del obveznega programa šole.

Obogatitveni program je usmerjen v to, da se nadarjenim učencem ponudi širša in bolj poglobljena učna snov (obogatitev – enrichment). Program bi lahko bil ustrezen in zanimiv za vse učence, vendar, kot navaja Ferbežer (1997), je pri delu z nadarjenimi večji poudarek na višjih miselnih procesih, na večji kreativnosti, večjem kritičnem mišljenju in afektivnem doživljanju. Pri razvijanju programa smo sledili vsem smernicam strokovne skupine Urada RS za šolstvo in razvojnega projekta ZRSS glede teoretičnih izhodišč in faz razvojnega projekta, odkrivanja nadarjenih učencev, dela z nadarjenimi učenci in evalvacije programa dela z nadarjenimi učenci.

K oblikovanju programa sva vodja projektne naloge in ravnatelj povabila vse strokovne delavce šole. Tisti, ki smo oblikovali k program, smo sestavljali projektno skupino. Naš namen je bil pripraviti strokoven in čimbolj raznovrsten program z naravoslovnimi in družboslovnimi temami, ki bi bil zanimiv za učence obeh spolov. Hkrati smo želeli, da bi učenci skozi različne dejavnosti razvijali svoje interese ter odkrivali svoja zanimanja, kar jim bo v pomoč pri poklicni orientaciji. Pri vključevanju učencev v dejavnosti smo upoštevali *načelo prostovoljnosti*.

Nadstandardni obogatitveni program spodbujanja razvoja nadarjenih učencev smo izvajali na *razredni* in *predmetni stopnji*.

- Na *razredni stopnji* smo v okviru programa z evidentiranimi učenci tretjega razreda izvedli projekt Električna, kjer so se učenci seznanili z elektriko z različnih vidikov. Kot izvajalci so sodelovali učitelji mentorji in zunanji sodelavci. Dejavnosti so potekale enkrat na teden eno šolsko uro po pouku.
- Na *predmetni stopnji* so bili nadarjeni učenci v okviru obogatitve deležni dodatnih aktivnosti in vsebin. Oblikovali smo dve skupini (5. in 6. razred, 7. in 8. razred), za vsako smo pripravili pet dejavnosti. Nekatero dejavnosti so potekale v več delih, tako je bilo predvidenih deset srečanj. Kot izvajalci so sodelovali učitelji, zunanji sodelavci – strokovnjaki z različnih področij ter starši. Dejavnosti so potekale v dopoldanskem času (5 do 6 ur), saj smo izhajali iz predpostavke, da bodo vključeni učenci brez težav nadoknadili zamujeno učno snov. Z učitelji je bilo dogovorjeno, da bodo v primeru nerazumevanja učne snovi učencem na voljo v individualnih ali skupinskih konzultacijah. Prav tako nismo želeli dodatno obremenjevati teh učencev v popoldanskem času, saj jih je večina vključena v številne zunajšolske aktivnosti ter bi izvajanje programa v popoldanskem času predstavljalo zanje dodatno obremenitev. Ugotovitve o popoldanskih obremenitvah učencev izhajajo iz raziskovalne naloge učenke Rebeke Gmajnar (1998) Prosti čas – kako ga preživljajo osnovnošolci (od 9. do 15. leta) v Velenju. Mlada raziskovalka je opravila natančno analizo prostega časa učencev naše šole, iz katere so jasno razvidne aktivnosti ter obremenitve otrok v popoldanskem času.

V programu dejavnosti so sodelovali vsi evidentirani učenci razredne stopnje ter identificirani nadarjeni učenci predmetne stopnje. Učence smo o organizaciji in poteku posameznih dejavnosti obveščali pisno.

Dejavnosti so pripravili učitelji mentorji. Oblikovali so jih po določenih kriterijih.

Tema dejavnosti mora predstavljati nadgradnjo učnega načrta.

Za vsako dejavnost mora mentor pripraviti natančno pripravo.

Dejavnost naj bi zajemala:

- teoretični del,
- obisk strokovnjaka ali strokovne ustanove,
- praktični del,
- delovne naloge,
- analizo in evalvacijo.

² Bezić T., Strmčnik F., Ferbežer I., Jaušovec N., Dobnik, B., Artač, J., Bragato, S., Nanut Brovč, N., Pahor, N., Skrt Leban, N.: *Nadarjeni, šola, šolsko svetovalno delo*. ZRSS, Ljubljana, 1998, str. 111.

³ Nacionalni kurikularni svet: *Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci*. Pedagoška obzorja, št. 5–6, 1998, str. 276–285.

O D M E V I I Z P R A K S E

Program je oblikovan tako, da so učencem dane možnosti za samostojnost, odgovornost, ustvarjalnost, samoiniciativnost, hkrati pa se jim ponuja možnost za povezovanje z enako ali podobno mislečimi učenci, tkanje novih prijateljstev, graditev zaupanja med člani skupine, usklajevanje mnenj in stališč ter sodelovanje. S programom spodbujanja nadarjenih učencev želimo učence usmeriti k oblikovanju notranje motivacije, ki jih bo usmerjala k aktivnejšemu pristopu v življenju – aktivno in konstruktivno spopadanje s težavami in problemi ter aktivno oblikovanje in vzdrževanje kvalitetnih medosebnih odnosov.

Kvalitetno oblikovanje in izvajanje programa je odvisno tudi od usposobljenosti izvajalcev in sodelavcev. Kot posebno močno področje našega programa ocenjujemo kvalitetno in obširno strokovno izpopolnjevanje in intenzivno sodelovanje strokovnih delavcev šole, članov projektne skupine (notranjih sodelavcev), zunanjih sodelavcev in staršev.

Strokovno spopolnjevanje strokovnih delavcev šole in članov projektne skupine

- Pedagoške konference.
- Izobraževanja po katalogu izobraževanj.
- *Delovni sestanki* notranjih in zunanjih sodelavcev, ki so zajeti v projekt, s koordinatorkami in vodjo projektne naloge. Pripravljali in dopolnjevali smo program spodbujanja nadarjenih učencev (organizacija dejavnosti, vsebina dejavnosti, priprave, razreševanje sprotnih dilem in vprašanj, priprava in izvajanje evalvacije programa itn.). Srečevali smo se po potrebi in dogovoru.
- *Delovni sestanki* vodje projekta s koordinatorkami in vodstvom šole. Srečevali smo se najmanj enkrat na mesec, po potrebi in dogovoru.

Sodelovanje s starši

K sodelovanju smo pritegnili starše nadarjenih otrok kot aktivne zunanje organizatorje in strokovne sodelavce. Z njimi smo individualno sodelovale vodja projektne naloge, koordinatorka ter učitelji mentorji dejavnosti, v katerih so starši sodelovali.

Starše vseh učencev smo na uvodnem roditeljskem sestanku seznanili s projektno nalogo, z analizo stanja šole ter rezultati projektne naloge, za starše otrok, vključene v projekt, smo pripravili roditeljske sestanke. Poleg tega smo s starši sodelovali prek pisnih sporočil po pošti ter v individualnih pogovorih.

Sodelovanje z zunanjimi sodelavci

Povezovali smo se z zunanjimi sodelavci, strokovnjaki z različnih področij in s strokovnimi ustanovami, ki so nam omogočili preverjanje naučenega (Lekarna Velenje, Okrajno sodišče Velenje, Šolski center Velenje, uredništvo Dela Ljubljana, RK Slovenije, MZPM Velenje, Premogovnik Velenje, PUP Velenje, EIS TEŠ Šoštanj, Okoljevarstveniki Univerze Ljubljana, Astronomsko društvo Gostosevci Velenje itn.). Zunanje sodelavce so pritegnili k sodelovanju učitelji mentorji ali vodja projektne naloge. Nanje smo se obračali z ustnim povabilom oz. ustnim dogovarjanjem ali pa s pisno prošnjo. Naša pričakovanja v zvezi s sodelovanjem v programu smo izrazili v pogovoru z vsakim zunanjim sodelavcem posebej. Posebna izobraževanja v zvezi z nadarjenostjo in nadarjenimi učenci za zunanje sodelavce nismo izvajali, saj smo za delo z nadarjenimi učenci usposabljali učitelje mentorje, zunanji sodelavci pa so se v program vključevali izključno s svojim visoko specializiranim strokovnim znanjem, katerega so prenašali v teoriji in praksi nadarjenim učencem.

Foto V. Filipčič

VSEBINA PROGRAMA

Predmetna stopnja

Naslov dejavnosti	Sodelovanje z ustanovo/strokovnjakom
Kri – vir življenja	Rdeči križ Slovenije
Ta veseli dan (organizacija ustvarjalnih delavnic za mestne otroke na mestnem igrišču)	Medobčinska zveza prijateljev mladine Velenje
Gozdovi in vode	Prof. dr. Dušan Mlinšek Mag. Aleš Horvat
Izzivi etike novih znanosti in tehnologij	Prof. dr. Andrej Kirn
Kaj ekološkega lahko storimo za naš kraj?	Prof. dr. Anton Prosen
Mladi novinarji in oblike sporočanja	Delo Ljubljana
Kemija v kopalnici	Lekarna Velenje
Rastlinski hormoni	PUP Velenje
Rudarstvo v Velenju	Premogovnik Velenje
Astronomija	Astronomsko društvo Gostosevci Velenje
Internet	Šolski center Velenje
Dnevni razvoj vremena v Šaleški dolini	EIS TEŠ Šoštanj
Ekскурzija v München	Teh. muzej, prirodoslovni muzej, IMAX projekcija, živalski vrt ...

EVALVACIJA NADSTANDARDNEGA OBOGATITVENEGA PROGRAMA

Vsako strokovno delo je potrebno spremljati in evalvirati. S spremljanjem in evalviranjem obogatitvenega programa Spodbujanje razvoja nadarjenih učencev OŠ Gustava Šiliha Velenje smo želeli preveriti, ali so naši prijemi in program dela z nadarjenimi učenci ustrezno izbrani in izdelani.

Izhajajoč iz spoznanj metodologije pedagoškega raziskovanja je v razvijanje kurikula, v našem primeru programa spodbujanja razvoja nadarjenih učencev, potrebno vključiti *racionalno evalvacijo* (miselno, teoretsko presojo o smiselnosti in ustreznosti programa) in *empirično evalvacijo* (spremljanje ter kvantitativno in kvalitativno vrednotenje programa, ki se izvaja). V navedenih evalvacijah predvidoma sodelujejo tako člani projektne skupine, koordinatorji, konzulenti pa

Razredna stopnja

PROJEKT ELEKTRIKA

Naslov dejavnosti
1. Spoznavanje
2. Iskanje strokovne literature v knjižnici
3. Razvijanje bralnih spretnosti
4. Uvod v elektriko
5. Ustvarjalno pravljicarstvo (tema – elektrika)
6. Priprava slikanice
7. Ogled filma Elektrarna
8. Ogled MA in FI učilnice na PS
9. FI poskusi v zvezi z elektriko
10. Izdelava podlage (zvezde) za električno vezje
11. Izdelava utripajoče zvezde
12. Obisk mini elektrarne
13. Analiza obiska elektrarne in izdelava plakata
14. Priprava napredstavitve projekta staršem
15. Predstavitve staršem
16. Priprava biltena

tudi učitelji, učenci, starši in zunanji sodelavci. Namen evalvacije je jasno ugotoviti prednosti in pomanjkljivosti programa, morebitne ovire, nevarnosti itd.

Racionalna evalvacija pomeni, da smo na podlagi racionalne presoje program dopolnjevali in spreminjali. Vsa mnenja, stališča, sodbe, ocene, pripombe, pomisleke, pobude in predloge smo analizirali in sintetizirali ter oblikovali priporočila za dopolnitve in spremembe programa.

Za empirično evalvacijo smo oblikovali merske instrumente za opazovanje, ocenjevanje in spremljanje izvajanja programa (anketne vprašalnike, ocenjevalne lestvice ...).

Bistveni cilj evalvacije je *postaviti racionalno podlago za utemeljeno pričakovanje, da bo »novi« program boljši od tistega, ki smo ga imeli, pri čemer učencem ne smemo prizadejati nobene škode.* (Sagadin, 1991).

Racionalna evalvacija

V prvi fazi smo opravili racionalno in formativno evalvacijo izhodišča projektne naloge in splošnih ciljev ter opredelitve pojma nadarjenosti. V drugi fazi smo oblikovali preliminarno obliko programa in izvedli racionalno evalvacijo programa, analizo stanja, racionalno evalvacijo ciljev, sredstev in pripomočkov, kadrovske resurse, sodelovanja staršev in povezovanja z okoljem, organizacije del, racionalno evalvacijo vloge koordinatorja dela z nadarjenimi ter racionalno evalvacijo programa odkrivanja nadarjenih učencev. Racionalna evalvacija programa je bila opravljena v obliki izmenjave medsebojnih izkušenj, diskusije med člani projektne skupine ter konzultenti ter v obliki pisnih mnenj konzulentov o programu in priporočilih za dopolnitve in spremembe programa.

Empirična evalvacija

Empirična evalvacija je bila *sprotna – formativna in končna – sumativna*.

Izvajali smo jo z anketnimi vprašalniki za učitelje, učence, koordinatorje, zunanje sodelavce in starše.

V projektni nalogi preizkušene in uporabljene merske instrumente, ki jih omenjam v nadaljevanju prispevka, je mogoče dobiti pri avtorici prispevka.

Z empirično evalvacijo smo poskušali s pomočjo merskih instrumentov odgovoriti na naslednja vprašanja: Ali zastavljeni program zadovoljuje učenčeve specifične potrebe in interese? Ali sta organizacija in vsebina programa ustrezna? Ali so naloge vodje programa, koordinatorja ter učiteljev jasno postavljene in uresničene? Ali so prijemi, načini in metode dela v programu ustrezni? Ali program spodbuja vsestranski razvoj učencev? Ali učenci pridobivajo znanje na višjih taksonomskih nivojih? Ali so se pojavile vidne spremembe v vedenju teh učencev pri rednem šolskem delu? Ali druženje v programu spodbuja učence k večji dejavnosti in sodelovanju? Ali se je pri učencih pokazal premik k oblikovanju notranje motivacije, ki jih bo usmerjala k aktivnejšemu pristopu v življenju – k aktivnemu in konstruktivnemu spopadanju s težavami in problemi? Ali program spodbuja razvoj divergentnega mišljenja otrok? Ali druženje v programu pripomore k oblikovanju večje pripadnosti skupini in zaupanja med člani skupine, k aktivnemu oblikovanju in vzdrževanju kvalitetnih medosebnih odnosov? Ali učenci čutijo psihološko in pedagoško podporo šolske svetovalne službe? Ali obiskovanje programa vpliva na odločanje za nadaljnjo izobraževalno oz. poklicno pot?

Empirična formativna evalvacija vsebine in ciljev dejavnosti na razredni in predmetni stopnji

Projektna naloga je vsebovala dva programa – program za razredno stopnjo in program za predmetno

stopnjo. Vsak program je sestavljen iz posameznih dejavnosti. Dejavnost je zaključena celota, sestavljena iz ene ali več učnih ur. Cilje posameznih dejavnosti programa so sprotno spremljali in vrednotili učitelji, učenci in zunanji sodelavci. Pri tem smo upoštevali vsebino (kaj), instrumente (kako) ter roke za preverjanje (kdaj).

Empirična formativna evalvacija je sprotna evalvacija, kjer smo s pomočjo merskih instrumentov preverjali dosežene cilje in rezultate posamezne dejavnosti ter po potrebi dejavnosti dopolnili in spremenili. Po vsaki posamezni dejavnosti so učitelji od učencev in zunanjih sodelavcev pridobili s pomočjo anketnih vprašalnikov povratno informacijo o izvedeni dejavnosti. Namen sprotne evalvacije je bil ugotoviti prednosti in pomanjkljivosti posamezne dejavnosti, povratno informacijo učitelju mentorju od učencev in zunanjih sodelavcev, kar je učitelju pomagalo pri načrtovanju dejavnosti v prihodnje. Učitelji mentorji so preverili ali so prijeme in teme dejavnosti za nadarjene učence ustrezno izbrali in izdelali.

VSEBINA

Vsebinsko so preverjali učitelji mentorji, učenci in zunanji sodelavci. Preverjali smo proces *poučevanja* in proces *učenja*.

Proces poučevanja:

- kakšno je bilo začetno stanje (kakšno predznanje so imeli učenci),
- kako je učitelj zadovoljen z izpeljano dejavnostjo (kaj je bilo dobro, kaj se je izkazalo za manj dobro),
- ali so bili cilji doseženi (kateri in koliko),
- ali so bile uporabljene metode dela ustrezne ali ne,
- ali so se med potekom dejavnosti pojavile kakšne težave ali ovire,
- kaj je zmotilo oz. kaj je spodbudilo proces,
- opažanja o učencih,
- vsa druga opažanja.

Proces učenja:

- mnenje učencev o dejavnosti,
- kaj je bilo učencem všeč in kaj ne,
- kaj je učence spodbudilo k sodelovanju,
- kaj so v tej dejavnosti novega slišali in se novega naučili,
- ali česa niso razumeli,
- ali so imeli kakšne težave,
- ali jim je bil način dela v dejavnosti všeč.

INSTRUMENTI

Za pridobivanje potrebnih podatkov na *razredni stopnji* smo uporabili merske instrumente:

- analiza učne ure,
- zapisovanje opažanj po posamezni dejavnosti,
- ocenjevalna lestvica za vrednotenje obogatitvene

- dejavnosti za učence razredne stopnje,
- izdelki učencev.

Za pridobivanje potrebnih podatkov na *predmetni stopnji* smo uporabili:

- anketni vprašalnik za vrednotenje obogatitvene dejavnosti za učence predmetne stopnje,
- anketni vprašalnik za vrednotenje obogatitvene dejavnosti za učitelje mentorje,
- anketni vprašalnik za zunanje sodelavce.

ROK

Na *razredni stopnji* so bile posamezne dejavnosti izpeljane v eni učni uri ali pa v sklopu več učnih ur.

Če je bila dejavnost končana v eni učni uri, je učitelj opravil analizo učne ure.

Če je bila dejavnost izpeljana v več učnih urah je učitelj opravil kratko analizo vsake učne ure posebej, na koncu sklopa učnih ur pa je učitelj zapisal še opažanja.

Po vsaki dejavnosti so izpolnili ocenjevalno lestvico za vrednotenje dejavnosti še učenci.

Na *predmetni stopnji* je bila vsaka dejavnost sestavljena iz sklopa več učnih ur.

Po vsaki končani dejavnosti so učitelj mentor, učenci in zunanji sodelavci izpolnili anketni vprašalnik.

Empirična sumativna evalvacija vsebine in ciljev programa na razredni in predmetni stopnji

Po končanem izvajanju programa smo opravili empirično sumativno evalvacijo. Podatke smo pridobili od učiteljev mentorjev, učencev, razrednikov, zunanjih sodelavcev in staršev.

Empirična sumativna evalvacija je končna evalvacija, opravljena po koncu izvajanja programa, kjer smo preverjali dosežene cilje programa in rezultate projektne naloge ter primerjali začetno in končno stanje.

VSEBINA

Vsebino so preverjali učitelji mentorji, učenci, razredniki, zunanji sodelavci in starši. Preverjali smo enake vidike *procesa poučevanja in procesa učenja* kot pri empirično formativni evalvaciji.

INSTRUMENTI

- anketni vprašalnik za vrednotenje obogatitvenega programa za učitelje mentorje,
- anketni vprašalnik za vrednotenje obogatitvenega programa za razrednike razredne in predmetne stopnje,
- ocenjevalna lestvica za ocenjevanje obogatitvenega programa za učence razredne stopnje,
- anketni vprašalnik za vrednotenje obogatitvenega programa za učence predmetne stopnje,
- ocenjevalna lestvica za ocenjevanje obogatitvenega programa za koordinatorje,

- anketni vprašalnik za vrednotenje obogatitvenega programa za starše.

ROK

Podatke smo zbrali po končanem izvajanju programa, junija 2000.

Primerjava začetnega in končnega stanja

VSEBINA

V preverjanju ciljev programa smo namenili večjo pozornost ugotavljanju *sprememb v razvoju učenčeve motivacije in ustvarjalnosti*. Za ugotavljanje sprememb v razvoju učenčeve motivacije in ustvarjalnosti smo preverjali stanje spremenljivk pred začetkom izvajanja programa ter ob koncu izvajanja programa. Pred začetkom izvajanja programa marca 1999 smo preverjali stanje nadarjenih učencev 2., 4., 5., 6. in 7. razreda, ob koncu izvajanja programa junija 2000 pa smo ponovno preverili stanje nadarjenih učencev, ki so bili v šolskem letu 1999/2000 zajeti v obogatitveni program.

INSTRUMENTI

- Ocenjevalna lestvica za oceno vedenjskih značilnosti nadarjenih učencev, Ocenjevalna lestvica je prirejena po Eisenberg & Epstein (1982) (Davis A.G., Rimm S.B.: *Education of gifted and talented*, (4. ed.). Allyn and Bacon, a Viacom Company, USA, 1998, str. 97–102) (prevod Brigita Kričaj Korelc) Izbrala sem lestvico za merjenje učenčeve *motivacije in ustvarjalnosti*.

ROK

Začetno stanje smo preverjali marca 1999, končno stanje pa junija 2000.

POVZETKI POMEMBNEJŠIH UGOTOVITEV EVALVACIJE NADSTANDARDNEGA OBOGATITVENEGA PROGRAMA

Po končanem izvajanju programa, junija 2000, smo od učiteljev mentorjev, razrednikov, učencev, zunanjih sodelavcev in staršev pridobili s pomočjo anketnih vprašalnikov in ocenjevalnih lestvic povratno informacijo o programu. Ugotovitve analiz ocenjevalnih lestvic in vprašalnikov za vrednotenje obogatitvenega programa razredne in predmetne stopnje so smernice za nadaljnje izpopolnjevanje in izvajanje programa.

Ker so dobljeni rezultati evalvacije zelo obširni in kompleksni, v tem prispevku predstavljam le povzetke pomembnejših ugotovitev.

O D M E V I I Z P R A K S E

UČENCI

Dejavnosti obogatitvenega programa na razredni stopnji je obiskovalo 13 učencev tretjih razredov Osnovne šole Gustava Šiliha in podružnične šole Šentilj, to je 17 % populacije.

V program smo zajeli tudi 65 učencev predmetne stopnje. Od tega je bilo 36 učencev 5. in 6. razreda, to je 23 % populacije, ter 29 učencev 7. in 8. razreda (20 % populacije).

Večina v program zajetih učencev *razredne stopnje* je dejavnosti rada obiskovala, razen učenci iz podružnične šole, ker je bilo to zanje novo, neznano okolje. Učenci so ugotovili, da so bile dejavnosti zanimive, da so se v njih naučili veliko novega, zanimivega in uporabnega.

Pri dejavnosti jim je bilo najbolj všeč, da so se veliko pogovarjali in samostojno ustvarjali, učili skozi igro, svoje odgovore pa sami iskali po literaturi. Poseben izziv je za imenovane učence pomenila javna predstavitev njihovega dela in novi prijatelji v skupini.

Pri dejavnosti jih je motilo, da so morali preveč pisati in razmišljati, da je bila dejavnost prekratka ali je bil termin le-te prestavljen, da so bili nekateri učenci preglasni in da so pogosto pozabljali doma delovno gradivo.

Kar 81% učencev *predmetne stopnje* meni, da so s programom izredno zadovoljni. Na 5-stopenjski lestvici, kjer je najvišja ocena pet, so anketirani učenci dodelili programu srednjo oceno 4,7.

Večina učencev se strinja z organizacijo dejavnosti, ki je potekala večinoma v dopoldanskem času. Tako jim ostane dovolj časa za njihove popoldanske aktivnosti (glasbena šola, športni treningi, druženje s prijatelji), nekaj učencev pa je omenilo, da bi v nasprotnem primeru imeli dvoje učnih vsebin na dan. Učenci so si enotni, da jih dejavnost ni dodatno obremenjevala ali celo ovirala pri šolskem delu, manjkajočo učno snov pa so brez težav nadoknadili. Nekaj učencev je celo napisalo, da so učno snov hitreje in z večjo odgovornostjo predelali. Če pa bi se morebiti pri katerem učencu izkazalo, da izpadle učne snovi ne more v celoti nadomestiti, smo bili koordinatorji dogovorjeni z učitelji, da bodo to snov z učencem individualno obdelali. Vendar to nikoli ni bilo potrebno.

Večina učencev se je v skupini odlično počutila.

Pri sodelovanju v programu so učenci v skupini opazili naslednje:

Učenci so tudi navedli, da želijo sodelovati pri izbiri tem in da jih množica vprašalnikov zelo moti, vendar pa so bili s temo, organizacijo in načinom dela zelo zadovoljni in ne bi ničesar spreminjali. Navedli so tudi, da jih moti prevelika skupina, zaradi katere niso dobro slišali in videli.

Več kot polovica anketirancev pa je prepričanih, da jim bo obisk programa pomagal pri odločanju za nadaljnje izobraževanje.

Še posebno so zanimiva opažanja udeležencev programa glede učiteljev mentorjev. Učenci so od njih dobili veliko novega znanja, spoznali pa so tudi drugi vidik učitelja (npr. učitelj, ki med učenci velja za zelo resnega, jih je zelo nasmejal). Najpomembnejša lastnost, ki jo po njihovo mora imeti učitelj mentor pri delu z nadarjenimi, je strpnost, komunikativnost in fleksibilnost. Najmanj pa se jim zdi pomembna izobrazba in ustvarjalnost.

Pri obisku inštitucije in zunanjih sodelavcih jim je bilo všeč, da so strokovnjaki odgovarjali na vsa njihova vprašanja, bili so prijazni in zanimivi, učencem so se ob njih porodile ideje za izbiro poklica, presenečeni pa so tudi bili, da so jim pri obisku inštitucije dali darilo ali ponudili malico.

UČITELJI MENTORJI

Vsi učitelji mentorji na *razredni stopnji* so bili zadovoljni z vsebino programa in delom učencev. Po njihovem mnenju so učenci z zanimanjem spremljali delo v dejavnostih, bili ustvarjalni, izvirni, inovativni ... V zvezi s tem so navedli naslednje:

- da jim je všeč enakovredna zastopanost spolov v skupini,
- da so učenci zelo aktivno in kvalitetno sodelovali ter da so se uspešno prilagodili novi skupini,
- bile so uporabljene ustrezne oblike in metode dela in poseben užitek v praktičnih aktivnostih.

Učitelji so bili zadovoljni tudi z delom vodje programa in koordinatorjem, saj so dobivali dovolj informacij in so bili seznanjeni s potekom dela. Predlagali pa so, da bi se celotna ekipa mentorjev večkrat sestajala in si izmenjala informacije in izkušnje.

Mentorji dejavnosti na *predmetni stopnji* so mnenja, da je program odlično zasnovan, učenci pa so ga zelo radi obiskovali. Mentorji so ocenili sodelovanje skupine učencev v programu kot zelo zainteresirano, nekonfliktno, aktivno in inovativno. Na enak način so ocenili mentorji tudi svoj prispevek pri oblikovanju, izpeljavi in sodelovanju v programu. Večina učiteljev v nadaljnjem izvajanju načrtuje skrajšanje teoretičnega dela ter razširitev dejavnosti v praktičnem delu in pri obisku institucije oz. sodelovanju z zunanjimi sodelavci. Prav tako bodo organizacijo dejavnosti prilagodili številu učencev oz. številu učencev prilagodili dejavnosti (delitev skupine na dva dela). Z organiziranostjo dejavnosti v dopoldanskem času se večina učiteljev strinja in navajajo, da učencev s takšno obliko dodatno ne obremenjujemo, da kljub dejavnostim šolsko delo in znanje pri teh učencih

ne trpi, hkrati pa so mnenja, da je koncentracija učencev v dopoldanskem času večja.

RAZREDNIKI

Učitelji razredniki na *razredni stopnji* navajajo, da so učenci v razredu radi pokazali svoje na novo pridobljeno znanje, pri rednem delu niso imeli težav in zaradi programa niso bili preobremenjeni.

Razredniki *predmetne stopnje*, katerih učenci so bili vključeni v obogatitveni program so mnenja, da je program odličen. Nekoliko drugače so ocenili samo organizacijo programa. Polovica jih meni, da je prav, da so dejavnosti organizirane v dopoldanskem času, kar utemeljujejo:

- manjkajoče ure pouka učenci brez težav nadoknadijo,
- v popoldanskem času so ti učenci tudi sicer dovolj (preveč) obremenjeni,
- v dopoldanskem času so učenci bolj zbrani,
- izbrani učenci so bolj motivirani.

Druga polovica razrednikov se ne strinja s potekom dejavnosti v dopoldanskem času, ker:

- preveč manjkajo pri rednem pouku,
- zamujajo razlago snovi,
- ker ne nadoknadijo zamujene snovi (vsaj ne vsi), »neznanje« pa skušajo opravičiti z delom v dejavnosti (nimajo nalog, niso seznanjeni s snovjo ...),
- ker glede na svoje sposobnosti lahko sodelujejo v dejavnostih v popoldanskem času.

Učenci so pogosto pripovedovali o dejavnostih, v katere so bili vključeni (še posebej astronomija, premogovništvo, kemija v kopalnici ...). Predstavili so svoje delo sošolcem na razrednih urah, v dveh primerih pa pri učni uri (referat pri uri zgodovine in fizike).

Razredniki menijo, da je za delo z nadarjenimi najbolj potrebna učiteljeva ustvarjalnost, inteligentnost in komunikativnost. Najmanj pa se jim zdi pomembna izobrazba.

STARŠI

Iz odgovorov staršev učencev *razredne stopnje* je razvidno, da je večina otrok z veseljem obiskovala program.

Razlogov, s katerimi so utemeljevali pozitivne odgovore, je več, in sicer:

- zaradi spoznavanja novih področij,
- ker ste stregli njegovi radovednosti,
- nova znanja podana na zanimiv način,
- skupina, v kateri ni vedenjsko motečih otrok,
- všeč mu je bilo praktično delo, manj pisanje nalog,
- spoznal je nove prijatelje,
- pričakoval je novo znanje in nove prijeme v načinu učenja,

- način dela je drugačen in s tem bolj privlačen za otroke,
- ker je bil program zanimiv.

Razlogi za negativne odgovore pa so prepričanja, češ da so bili učenci premalo motivirani za delo in da jim je bila tema dolgočasna.

Nobenega učenca sodelovanje v programu ni oviralo pri šolskem delu. Vsi otroci so doma spregovorili o dogajanjih pri dejavnostih. Staršem so se pohvalili s pridobljenim znanjem in dosego zastavljenih ciljev.

Večina staršev meni, da je sodelovanje v programu pozitivno vplivalo na otroka, saj širi obzorje in bogati znanje, kar dodatno motivira otroka za delo in učenje. Starši so opazili spremembe v vedenju otrok saj so le-ti pokazali izjemno zanimanje in navdušenje za vsebine obogatitvenega programa, pokazali pa so tudi bolj »odgovoren« odnos do elektrike.

Iz rezultatov evalvacije je razvidno, da so po mnenju staršev prednosti programa:

- da so se otroci tako zgodaj seznanili z elektriko in električnimi napravami,
- da so otroci motivirani za dodatno delo, delo jim je bila tudi zabava,
- da je bilo vključenih veliko različnih mentorjev,
- da so otroci zaposleni in da jih spodbujamo k nadaljnemu učenju,

Kot pomanjkljivost pa:

- program bi lahko zastavili bolj individualizirano, glede na željo otroka, da bi sami iskali rešitve problemov,
- tema o elektriki ni ravno pravšnja za te otroke.

Starši pa so dodali tudi svoja opažanja, pripombe, želje in predloge, in sicer želijo, da se izbere tema, primerna in zanimiva za desetletnike, da bi opravili še več poskusov ter da bi bilo več dela na terenu. Pohvalili so tudi učiteljski tim, ki je neposredno delal z učenci.

Vsi starši učencev *predmetne stopnje* so bili enotni, da so njihovi otroci z veseljem obiskovali obogatitveni program. Kot razlog so navajali predvsem zanimive dejavnosti, pri katerih so učenci spoznali veliko novega in poučnega. Poleg tega pa jim je ta program popestril redno šolsko delo.

Od staršev smo želeli tudi izvedeti ali je obiskovanje programa njihovega otroka preveč obremenjevalo in ga morebiti oviralo pri šolskem delu.

Večina staršev je otroku pri delu pomagala v obliki nasvetov, dodatnih razlag in pojasnil, pa tudi s spodbudami. Z otrokom pa so sodelovali tudi pri opravljanju nalog, npr. izdelavi izdelka. Starši so mnenja, da je otrok z obiskovanjem programa pridobil mnogo dodatnega znanja, hkrati pa mu je to omogočilo tudi prenos znanja v redno šolsko delo. Menijo, da program razvija samostojnost, spodbuja radovednost, vpliva tudi na razvoj delovnih navad in vztrajnosti.

Nekateri pa so odgovorili, da pomaga oblikovati osebnost, hkrati pa vzpostaviti nov, drugačen odnos z učiteljem.

Starši pa so bili presenečeni tudi nad tem, da so njihovi otroci zelo veliko pripovedovali o delu in se želeli o tem pogovarjati.

V programu je nekatere starše motilo le odpadanje pouka in so predlagali, da bi del dejavnosti potekal zunaj pouka.

Na koncu anketnega vprašalnika so starši izrazili veliko priznanje, da spodbujamo razvoj nadarjenosti njihovih otrok.

ZUNANJI SODELAVCI

Zunanji sodelavci so vsi zelo pozitivno ocenili naš program. V naši skupini so se vsi počutili dobro. Ocenjujejo, da so učenci poglobljeno in podrobno pridobivali podano znanje in da so dobro sodelovali.

Pri delu jih je motila prevelika skupina, sicer pa so vsi pripravljeni sodelovati tudi v prihodnje.

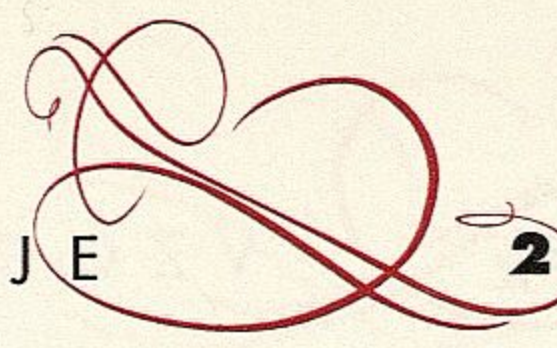
UGOTOVITVE PRIMERJAVE ZAČETNEGA IN KONČNEGA STANJA

68,42 % nadarjenih učencev je bilo na lestvici za merjenje učenčeve *ustvarjalnosti* (Ocenjevalna lestvica za oceno vedenjskih značilnosti nadarjenih učencev – Eisenberg & Epstein 1982) po zaključku izvajanja obogatitvenega programa ocenjenih višje kot pred začetkom izvajanja programa. Na lestvici za merjenje učenčeve *motivacije* pa je bilo ob zaključku izvajanja programa višje ocenjenih 52,63 % nadarjenih učencev. Kljub temu da razlike v ocenah začetnega in končnega ocenjevanja niso statistično pomembne, pa so rezultati spodbudni, saj kažejo pozitiven trend v razvoju ustvarjalnosti in motivacije v obogatitveni program vključenih nadarjenih učencev. Gotovo bo razvoj ustvarjalnosti in motivacije s kontinuiranim in longitudinalnim vključevanjem nadarjenih učencev v obogatitveni program še izrazitejši.

SKLEPI, POMEMBNI ZA NADALJNJE IZVAJANJE PROGRAMA

- Menimo, da je program dela z nadarjenimi učenci, ki smo ga razvili na Osnovni šoli Gustava Šiliha Velenje, ena od možnih oblik dela z nadarjenimi učenci, ki je prilagojena populaciji, možnostim, življenju in delu na osnovnih šolah v Sloveniji. Program vidimo kot možen prispevek k oblikovanju nacionalnega programa dela z nadarjenimi učenci in kot obogatitev prizadevanj slovenskih šol pri skrbi za razvoj nadarjenih učencev.

- *Močna področja programa*, ki smo ga razvili, so predvsem:
 - Dejavnosti izvajamo v dopoldanskem času (v času pouka). V ta namen smo pregledali rezultate raziskovalne naloge Rebeke Gmajner (1998) Prosti čas – kako ga preživljajo osnovnošolci v Velenju. Predvsem nas je zanimal obseg popoldanskih zunajšolskih dejavnosti učencev. V nalogi je avtorica potrdila naše domneve, da so učenci z višjim učnim uspehom (ti so tudi najbolj vključeni v program spodbujanja razvoja nadarjenih učencev) vključeni v številne šolske in zunajšolske dejavnosti (nekateri v 8, 9 ali celo več). Svoj prosti čas zapolnijo z dejavnostmi in vsebinami, ki pripomorejo k izobraževanju ter bogatenju in razvijanju njihove osebnosti (dodatni pouk, logika, jezikovne šole, glasbena šola ...), medtem ko učenci z nižjim učnim uspehom dajejo prednost počitku, sprostitvi in zabavi. Učenci z višjim učnim uspehom večinoma ocenjujejo, da jim primanjkuje prostega časa. Rezultati raziskave potrjujejo naše prepričanje, da bi izvajanje programa v popoldanskem času ali v soboto predstavljalo za učence dodatno obremenitev v smislu časovne stiske in pomanjkanja prostega časa. Tako učenci kot učitelji so zadovoljni, da potekajo dejavnosti v dopoldanskem času. Učenci so izrazili željo, da dejavnosti ne bi potekale ob petkih ter pred prazniki oz. počitnicami.
 - V program so zajeti učenci razredne in predmetne stopnje.
 - Močno sodelovanje z zunanjimi strokovnimi sodelavci. V letih dela z nadarjenimi učenci smo sodelovali z enajstimi različnimi strokovnimi inštitucijami. Sodelovanje je bilo zelo dobro.
 - Odpiranje šole navzven ter povezovanje s širšo lokalno skupnostjo.
 - Sistematična in strokovna identifikacija nadarjenih učencev.
 - Timsko sodelovanje učiteljev mentorjev, koordinatorjev za delo z nadarjenimi učenci, šolske svetovalne službe in vodstvom šole.
 - Kvalitetno spremljanje in evalvacija programa.
- Iz ugotovitev analiz anketnih vprašalnikov je razvidno, da smo dosegli zastavljene cilje programa, program so pozitivno ocenili učenci, učitelji, zunanji sodelavci in starši. Glavne skupne ugotovitve učencev, učiteljev mentorjev, razrednikov in staršev so:
 - z vsebino programa so vsi zadovoljni,

- večina se strinja z organizacijo dejavnosti v dopoldanskem času,
- strinjajo se, da so učenci radi obiskovali program,
- obiskovanje programa ni obremenjevalo učencev in jih ni oviralo pri šolskem delu,
- učenci so pridobili in poglobili znanje na zanimiv in zabaven način,
- učenci so aktivno, zainteresirano in ustvarjalno sodelovali pri dejavnostih,
- nova spoznanja so predstavili sošolcem, vendar večje aktivnosti in sodelovanja pri rednem pouku od teh učencev ni bilo zaznati,
- sodelovanje v programu pri učencih razvija samostojnost, radovednost, samozavest in vpliva na oblikovanje njihove osebnosti,
- učencem se ni spremenil socialni status v razredu,
- vsi pozitivno ocenjujejo delo koordinatorjev in šolske svetovalne službe.

- Učitelji in učenci predmetne stopnje so opozorili, da je potrebno v prihodnje upoštevati ne le *načelo prostovoljnosti* pri vključitvi nadarjenih učencev v program, temveč tudi *načelo izbirnosti*. Sedanja ponudba dejavnosti je zelo raznolika – družboslovna in naravoslovna. Nekateri učenci, zajeti v program, se vidijo izključno v naravoslovnih dejavnostih, drugi zgolj v družboslovnih. Zaradi tega se je izkazalo, da se določeni učenci pri nekaterih dejavnostih dolgočasijo, manj kvalitetno sodelujejo, več je disciplinskih težav ter nevestnosti pri opravljanju nalog. Učenci so izrazili željo, da bi lahko sami izbirali dejavnosti,

v katerih bodo sodelovali. V prihodnje bomo upoštevali tudi to in program izpopolnili tako, da bomo učencem ponudili 8–10 dejavnosti, od katerih jih bodo sami izbrali pet.

- Učitelji opozarjajo, da sta skupini nadarjenih učencev na predmetni stopnji preveliki in da se v tako veliki skupini težko dela, prav tako se zaradi tega občasno pojavijo disciplinske težave. Če sta nam organizacija in finančna sredstva dopuščali, smo učence delili v dve skupini, vendar to vedno ni bilo mogoče.
- Na razredni stopnji moramo organizacijsko rešiti problem vključevanja učencev podružnične šole. Ti učenci niso z veseljem prihajali k dejavnostim na centralno šolo. Ustrezno bi bilo izvajati program in spodbujati njihov razvoj v domačem, znanem okolju, torej na podružnični šoli.
- Pri izpeljavi programa smo imeli velike težave zaradi pomanjkanja denarja. Projektna naloga je namreč zastavljena tako, da pri vsaki dejavnosti sodelujemo z zunanjimi strokovnjaki ali s strokovnimi institucijami, ki pa niso vedno pripravljene svojega znanja in storitev dati brezplačno. Zagotovljena denarna sredstva so bila veliko prenizka, zato smo in bomo morali za nadaljnje izvajanje programa kakor tudi za predstavitev projekta širši javnosti poiskati sponzorje. Ta dodatna skrb je vse sodelavce demotivirala in na trenutke odvracala pozornost od strokovnovsebinskega dela programa.

LITERATURA IN VIRI

Bezić, T., Strmčnik, F., Ferbežer, I., Jauševc, N., Dobnik, B., Artač, J., Bragato, S., Nanut Brovč, N., Pahor, N., Skrt Leban, N.: *Nadarjeni, šola, šolsko svetovalno delo*. ZRSS, Ljubljana, 1998.

Bezić, T.: *Spodbujanje razvoja nadarjenih učencev v osnovni šoli*. Interno gradivo ZRSS, 1999.

Bezić, T. et al.: *Spodbujanje razvoja nadarjenih učencev osnovne šole 1998–2000*. Zavod RS za šolstvo, Ljubljana, 2001.

Davis, A.G., Rimm S. B.: *Education of gifted and talented*, (4. ed.). Allyn and Bacon, a Viacom Company, USA, 1998, str. 97–102, 389–413, 434.

Ferbežer, I.: *Osebnostno svetovanje nadarjeni in talentirani mladini*. Posvetovanje psihologov Slovenije: Portorož, november 1979, Ljubljana 1980.

Ferbežer, I.: *Priporočila sveta Evrope o izobraževanju nadarjenih otrok*. Vzgoja in izobraževanje, št. 1, 1997, str. 45.

Ferbežer, I.: *Evalvacija učnih programov za nadarjene učence*. Pedagoška obzorja, št. 1–2, 1997, str. 20–27.

Gmajner, R.: *Prosti čas – kako ga preživljajo osnovnošolci (od 9. do 15. leta) v Velenju*. Mladi raziskovalci za razvoj občin Velenje, Šoštanj in Šmartno ob Paki: Raziskovalna naloga, Velenje, 1998.

<http://www.sp.uconn.edu/nrcgt/sem/semart04.html>

Renzulli, J.: *A practical system for identifying gifted and talented students*. The national research centre on the gifted and talented, University of Connecticut.

Lamovec, T.: *Priročnik za psihologijo: Motivacija in emocije*. Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1988.

Nacionalni kurikularni svet: *Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci*. Pedagoška obzorja, št. 5–6, 1998, str. 276–285.

Sagadin, J.: *Razprave iz pedagoške metodologije*. Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1991.

Vprašalniki, ki so nastali v namen evalvacije programov dela z nadarjenimi učenci na OŠ Gustava Šiliha Velenje ter ostalih šolah, ki so vključene v projekt.